

Актуальність змісту освіти для європейського виміру України

Світ на порозі XXI століття переживає інтенсивний розвиток інтегративних процесів постіндустріального суспільства, яке потребує відповідної форми регіональної політичної та економічної організації. Сучасні демократичні тенденції вимагають від громадянина не лише політичної активності, а й усвідомлення власної ролі і значення в житті суспільства, а також дії у відповідності до власних переконань і цінностей.

Важливими умовами демократичного суспільства є громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантності, вміння знаходити компроміс. Необхідно, щоб громадяни знали свої права та обов'язки, дотримувались закону, мислили критично і незалежно.

Європа має багатий історичний досвід розвитку і становлення демократичного суспільства. У більшості європейських держав розроблено спеціальні навчальні курси та створено різноманітні навчальні підручники і посібники, діють науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку вчителів для полегшення та сприяння щодо здійснення регіональної європейської інтеграції.

Одним з пріоритетів стратегічного розвитку України визнано інтеграцію нашої держави в Європейське співтовариство. За перспективною Програмою розвитку, яка розрахована на десять років, Україна має узгодити та наблизити свої соціально-економічні інституції до стандартів країн ЄС та зробити їх відповідними загальноєвропейським вимогам. Європейський вибір України зумовлено її геополітичним положенням та спільною історією формування і розвитку європейської культури.

Сучасна школа має сприяти розвитку демократичної культури, формуванню, необхідних для проживання у європейському співтоваристві компетентностей, політико-правових і соціально-економічних знань. Пріоритети загальноєвропейської освіти полягають у наданні молодому поколінню знань про спільну європейську спадщину та практичних умінь адаптуватись до життя і навчання в різних країнах Європи, бути мобільними, соціально здібними, здатними до комунікації і захисту своїх прав.

Дуалістичний характер будь-якої національної освіти полягає з одного боку, у збереженні доброго, міцного коріння національної культури, з іншого - в адекватному оновленні, спрямованому на підготовку особистості до життя в динамічному, взаємозалежному світі. Для сучасної загальноосвітньої школи України, яка переживає ґрунтовне реформування, це може знайти своє відображення в оновлених стандартах змісту освіти національного та загальноєвропейського компонентів з урахуванням тенденції європейського і світового розвитку.

Для практичної реалізації стратегічного курсу України на європейську інтеграцію необхідно поширювати у суспільстві просвітницьку діяльність, створити відповідні освітні проекти і програми, розробити і запровадити у середні загальноосвітні заклади курс "Європейські студії", який підготує молоде покоління до повноцінного існування в європейському просторі.

Мета та завдання освіти для європейського виміру України

Мета освіти для європейського виміру України - поширення комплексних знань про Європу, які необхідні на сучасному етапі громадянину України для існування в європейському співтоваристві та на їх основі створення відповідного інтегрованого курсу з його впровадженням в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи.

До головних завдань належить:

- визначення змісту освіти для європейського виміру України на основі ґрунтового аналізу та узагальнення існуючого європейського досвіду;
- розробка навчальної програми з курсу "Європейські студії";
- створення відповідного навчально-методичного забезпечення до складу якого входять: навчальний посібник для учнів, різноманітні дидактичні матеріали, методичні рекомендації для вчителів;
- надання школярам знань про європейські демократичні здобутки та особливості становлення демократичного суспільства в Україні;
- створення умов для набуття молодим поколінням позитивного європейського досвіду, демократичної поведінки та комунікативної взаємодії;
- формування необхідних компетентностей, сприяння становленню активної позиції молоді щодо реалізації ідеалів і цінностей розвитку демократичного суспільства в світі, Європі, Україні.

Основні принципи освіти для європейського виміру України

Знання про Європу базуються на загально-педагогічних і дидактичних принципах, основними з яких є:

- *гуманізм* передбачає створення умов для гармонійного розвитку творчої особистості, як суб'єкта демократичного європейського співтовариства; співвіднесення освітніх вимог з можливостями та здібностями школяра;
- *демократичність* означає взаємоповагу і взаємодію між суб'єктами, що забезпечують реалізацію концепції; варіативність вибору, змісту, методів та форм навчання; передбачає діалогічний характер освіти, атмосферу взаємоповаги та довіри; вміння конструктивно взаємодіяти із європейським співтовариством та його провідними структурами;
- *науковість* передбачає розробку базових документів і навчальних матеріалів з урахуванням сучасного рівня розвитку науки для забезпечення формування в учнів наукового світогляду та цілісної картини сприйняття світу;
- *практична спрямованість* означає орієнтацію змісту навчально-методичних матеріалів на практичне застосування учнями теоретичних знань і вмінь для життя та діяльності в реальному суспільстві; формування вміння самостійно аналізувати різноманітні ситуації, що виникають у європейському середовищі, приймати рішення і діяти в правовому полі;
- *наступність і неперервність* передбачає врахування вимог національної освітньої політики та чинного законодавства; існуючих навчальних планів і програм; поетапне, відповідно до вікових особливостей розширення обсягу знань про Європу, що охоплює всі ланки (початкову, основну, старшу) загальноосвітньої школи;
- *полікультурність* означає наповненість курсу про Європу ідеєю універсальності прав людини та етнокультурного розмаїття Європи, правової рівності національних культур; передбачає виховання особистості на засадах міжетнічної толерантності та поваги до представників інших культур, поваги до своєї національної самобутності в контексті загальноєвропейської та світової культури;
- *інтегрованість (міждисциплінарність)* передбачає, що у процесі роботи над змістом та структурою даного курсу враховуються існуючі між предметні зв'язки з базових шкільних предметів, насамперед історії, права, географії, економіки, світової культури.

Зміст освіти для формування поняття європейського виміру

Зміст освіти вважається одним з основних засобів цілеспрямованого навчання, він має базуватись на основних цінностях та ідеях європейського демократичного суспільства: *(права людини, рівність, мир, соціальна справедливість демократія, свободи, безпека громадян, взаємозалежність, плюралізм, культурна різноманітність, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до оточуючого середовища).*

Зміст освіти для формування поняття європейського виміру являє собою певну систему інтегрованого знання, у процесі оволодіння яким створюються умови для формування та розвитку в особистості ціннісних орієнтацій та умінь необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві.

Для цього під час розробки такого змісту необхідно дотримуватись :

- *конкретно - історичного підходу*, який спрямовує формування змісту освіти на вирішення найбільш актуальних для даного етапу суспільного розвитку питань; відповідно суспільно-історичним закономірностям та фактам, реально відображаючи події європейського розвитку та їх взаємозв'язок з певними етапами української історії та сучасності;
- *особистісно-зорієнтованого підходу*, за якого у центрі навчально-виховного процесу стоять інтереси особи, формування її якостей, ціннісних орієнтацій відповідно вимогам європейського суспільства; враховуються вікові особливості учнів, взаємозв'язок змісту даної освіти з контекстом усього навчально-виховного процесу;
- *діяльнісного підходу*, який визначає спрямування змісту освіти на формування у особистості уявлень і умінь, що сприятимуть соціальній активності та діяльності в європейському суспільстві.

Будь-який зміст освіти має бути культуротворчим. Культуротворча функція змісту європейського виміру передбачає оновлення змісту шкільної освіти на засадах його гуманізації, цілеспрямованого використання надбання національної, європейської та світової культури.

Оскільки для сучасної української політики є пріоритетним посилення інтеграційних процесів в європейське співтовариство, оновлені стандарти української освіти мають поєднувати національні та загальноєвропейські компоненти, враховувати факти загальноєвропейського розвитку, включаючи необхідні знання про Європу, європейські надбання, цінності та орієнтири. Зміни в змісті шкільної української освіти взагалі мають бути основним дієвим інструментом її реформування та приведення у відповідність з загальноєвропейським контекстом, з потребами сьогодення.

Через зміст, структуру, методологію курсу "Європейські студії" знаходять відображення

основна	мета	і	завдання:
- загальної	освіти	для	демократії;
- інтеркультурної			освіти;
- підготовки для навчання протягом життя та навчання в загальноєвропейському контексті;			
- оволодіння новою інформацією та новими комунікаційними технологіями;			
- транснаціональна кооперація в галузі європейської освіти.			

За допомогою інтегрування європейської тематики в загальний зміст української шкільної освіти в учнів формуватимуться особистісні та соціальні уміння та навички для життєдіяльності у сучасному європейському співтоваристві, в якому нині активно культивується відчуття європейської культури, зближення та створення спільного європейського дому. Європейський регіон розглядається як єдина історико-соціальна, економічна, культурна, екологічна система. Одним із важливих завдань освіти стає формування у молодого покоління свідомості про спільну європейську належність,

розвиток почуття відповідальності за спільне майбутнє, відчуття європейської громадянськості.

Зміст навчального курсу "Європейські студії" є комплексом інтегрованих знань на основі яких формуються певні уявлення, вміння, навички щодо функціонування в політичному, правовому, економічному та культурному полі сучасного європейського співтовариства.

Він охоплює:

- *знання про загальнолюдські, національні цінності*, поняття про права людини як найвищу цінність; знання про європейські ідеї, про свободу, право - тобто філософські знання що допоможуть сформувати вміння для визначення ціннісних орієнтацій, громадянської позиції громадянина;
- *знання про сучасну Європу*, її історію, географічні особливості європейського регіону, про національні та світову культури, про релігійні та мовні особливості, освіту, науку європейських країн - вони допоможуть усвідомити полікультурність Європи, взаємозалежність розвитку європейських культур, спільну європейську належність та місце української культури в контексті європейської;
- *політико-правові знання*, тобто усвідомлення таких понять як демократія, тоталітаризм, знання про різні політичні устрої європейських країн, знання про європейське суспільство, його інститути, про роль права в ньому, поняття про міжнародні європейські організації, знання міжнародних законів та знання про європейський суд, що дає можливість сформувати вміння діяти в певному соціумі, брати участь в діяльності міжнародних організацій та асоціацій, орієнтуватися в ідеологічних та політичних течіях європейських організацій, спілкуватися з правовими органами, вирішувати конфлікти згідно з правилами демократичної процедури, вміння поводитися в ситуаціях згідно закону;
- *соціально-економічні знання* про організацію економічного життя в європейському суспільстві, ринкові відносини, їх особливості в Європі та відповідність ринкових відносин в Україні європейським, знання про фінансові системи європейських країн та інтегративні процеси європейського ринку, що допоможе діяти в умовах вільного ринку, зрозуміти особливості співпраці в міжнародних організаціях і колективах.

Враховуючи діяльнісний підхід формування змісту освіти, курс "Європейські студії" спрямовується на здобуття учнями основних **УМІНЬ**:

- орієнтуватися в політичному спектрі Європи та у діяльності міжнародних європейських організацій;
- використовувати правові норми захисту своїх прав;
- усвідомлювати закономірності та взаємозалежність сучасного економічного та соціального розвитку європейських країн;
- розуміти ринкові механізми функціонування європейської економіки;
- сприймати інші культури, розуміти їх подібності та відмінності;
- усвідомлювати місце України в світовій та європейській історії;
- визначати пріоритети економічного та соціального розвитку України в європейському контексті.

СТАВЛЕНЬ:

- відкритість; повага до іншого та його прав; толерантність; повага до європейських і національних культурних цінностей, культурних і соціальних розбіжностей; прагнення до розв'язання конфліктів; готовність до сприйняття нового; готовність до співпраці; відповідальність за свої дії; лояльне ставлення до закону.
- ЗАГАЛЬНОЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**, що вважаються необхідними для кожного сучасного європейця:

- *самостійність* - здатність приймати необхідні рішення та відповідати за них, вміти жити та діяти в певному соціумі, зберігаючи власне самовизначення, враховуючи свою свободу і безпеку та маючи свою громадянську позицію; орієнтуватись у політичному, економічному, культурному та правовому контекстах;

- *мобільність* - вміння пристосовуватись до ситуації; змінювати напрямки діяльності, володіти декількома європейськими мовами, спілкуватись та взаємодіяти з іншими, поважаючи їх права, культуру, самобутність, коректно розв'язувати конфлікти;

- *професійна підготовленість* - прагнення до професійної досконалості, здатність до навчання протягом усього життя, вміння отримувати необхідну інформацію, володіння інформаційними технологіями, розуміння структури сучасного інформаційного простору, вміння працювати в команді.

Форми та методи впровадження знань про Європу

Форми та методи впровадження знань про Європу на сучасному етапі мають особливе значення. Саме сьогодні прогрес суспільства зумовлює нове ставлення до методів, засобів та форм навчання. Нині провідну роль відіграють інформаційні та комунікаційні технології, нові інтерактивні форми навчання. Гармонійне поєднання існуючих підходів до застосування всього дидактичного комплексу передової педагогічної думки може гарантувати максимальний успіх у процесі запровадження інтегрованого курсу "Європейські студії". В наш час існує досить багатий арсенал вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо застосування різних способів та варіантів впровадження інтегрованих знань про Європу.

Так, курс про європейські знання можливо застосовувати:

- як окремий навчальний предмет або курс за вибором;
- як інтегрована, міжпредметна форма роботи;
- як позакласна та позашкільна діяльність;
- як елемент роботи шкільних клубів та об'єднань;
- як елемент, що впроваджується засобами інформаційних та комунікаційних технологій;
- шляхом застосування інтерактивних педагогічних методів та прийомів навчання.

Як окремий навчальний предмет курс "Європейські студії" можна використати за умов введення курсу за вибором, найчастіше в старших класах, що не тільки відповідатиме інтересам підлітків, а й сприятиме формуванню важливих для них компетентностей усвідомлено, виражено і за власним бажанням. Саме такий підхід пов'язаний нерідко з вже існуючими знаннями та навичками, набутими учнями в процесі вивчення інших навчальних дисциплін, зміст яких пов'язаний з європейським контекстом. Створений, як курс за вибором, окремий курс "Європейські студії" буде сприяти встановленню міжпредметних зв'язків, знаходженню взаємопов'язаних між собою аспектів вивчення того чи іншого факту чи явища, усвідомленню цілісної картини європейського суспільного, наукового, економічного та інформаційного простору. З огляду на новий проект Базового навчального плану середньої загальноосвітньої школи знання про Європу як окремий навчальний предмет можливо віднести до галузі "**Суспільствознавство**", зміст якої спрямовується на громадянську освіту, засвоєння учнями соціальних та правових норм, ідей гуманізму та демократичних цінностей. (Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (основна та старша школа). Проект//Освіта України.-№54.-9 липня 2002 р.)

Іншою формою впровадження курсу "Європейські студії" може бути *інтегрована, або міжпредметна форма*. Така форма передбачає поелементне включення знань про Європу до різних шкільних предметів у всіх ланках загальноосвітньої школи. Необхідно зазначити, що окремі базові навчальні предмети вже вміщують елементи таких знань. Тому

систематизація та спрямування їх в європейському контексті, а також інтегрування нових елементів та підходів до вже існуючих надасть більшої привабливості та зацікавленості для учнів, а для вчителя надасть можливість застосувати інтерактивні форми навчання в поєднанні з сучасними освітніми технологіями формування знань про Європу. Інтегрування знань можливе як на початковій ступені навчання, так і в середній та старшій школі. Окремі елементи змісту можливо впроваджувати як в варіативну частину предметів, так і в інваріантну. Доцільно запропонувати інтегрувати вищезазначений зміст до таких навчальних предметів як світова історія та історія України, географія, українська та зарубіжна література, іноземні мови, основи правознавства, інформатика, а також до навчальних курсів "Людина і світ", "Права людини", "Громадянська освіта", "Ознайомлення з оточуючим світом", "Основи екології", "Основи економіки", "Людина і суспільство", "Всесвітня історія", "Мистецтво" та інші.

Окрім того, знання про Європу можуть бути вдало інтегровані у природничо-математичний комплекс навчальних дисциплін, оскільки такі аспекти, як природничо-екологічні, економічно-математичні, інформатизаційні допоможуть збагатити комплекс знань, умінь та навичок і сприятимуть досягненню необхідних компетентностей щодо вміння логічно мислити, застосовувати аналітичну та логічну послідовність, бути інформаційно грамотним.

Однією з важливих форм впровадження змісту інтегрованого курсу знань про Європу є *позакласна та позашкільна робота* з учнями. Використовуючи гармонійне поєднання класно-урочної та позакласної форми для школярів створюється атмосфера, яка сприятиме розвитку громадянської позиції, причетності до європейських цінностей та європейського громадянства. Це надасть можливість учневі не тільки довідатись про багату європейську спадщину, а й відчувати себе громадянином Європи, виявити активну позицію щодо своїх можливостей діяти в європейському просторі. Такими формами позакласної роботи можуть бути навчально-виховні програми: "Ми в Європі", "Україна - європейська держава", "Європейська та світова спадщина", "Я - громадянин Європи".

Цікавими формами виховної роботи можуть бути різноманітні *творчі конкурси*, що відображають європейську спадщину та мистецтво, досягнення з розвитку іноземних мов та літератури, європейської науки та техніки, конкурси суспільного спрямування. Окрім того, при застосуванні всіх вищезазначених форм роботи з учнями педагоги можуть організовувати творчі зустрічі, лекції та екскурсії, листування, інтернет-контакти, диспути та конференції, олімпіади та проекти.

Ефективною формою залучення школярів до європейських знань може бути участь у роботі різноманітних *шкільних клубів* - "Євроклуб", клуб ЮНЕСКО, дитячих громадських та молодіжних організацій, органах шкільного самоврядування.

Сприйнятливою також може бути ініціатива педагогів і учнів у *застосуванні інформаційних та комунікаційних технологій* шляхом створення шкільних веб-сторінок, видання шкільних бюлетенів європейського спрямування, членства в освітніх міжнародних програмах (наприклад, "Європа в школі") та освітніх мережах ("TEarn").

Створюючи умови для набуття необхідних європейських компетентностей дуже важливо організувати навчально-виховний процес таким чином, щоб серед учасників панували демократичні відносини, повага до прав та свобод, толерантне ставлення, відчуття гордості за соціальні і економічні досягнення людства та власну участь у суспільному житті, активна життєва позиція, повага до загальнолюдських цінностей.

Для педагогів важливо вміти поєднати сучасну систему *педагогічних прийомів, методів та організаційних форм* впровадження знань. До найефективніших з них можна віднести

навчальні дискусії, семінари, групову роботу, "мозкову атаку", "фокус-групи", ситуаційно-рольові ігри, самостійну роботу з літературними та іншими джерелами інформації, підготовку доповідей, рефератів, написання есе.

Оскільки європейські компетентності, що покладені в основу громадянських цінностей та громадянської участі молоді, є гарантом подальшого самостійного життя в суспільстві, запровадження інтегрованого курсу "Європейські студії" розширює можливості для реалізації таких понять як "соціалізація", "когнітивна поведінка", "ціннісна орієнтація", "адаптація до нових соціальних умов", "самореалізація", вміння навчатись впродовж життя.

Враховуючи позитивний досвід вітчизняних та зарубіжних фахівців, в основу включення курсу "Європейські студії" в зміст освіти загальноосвітньої школи доцільно використати інтегрований підхід, який є найадекватнішим, не вимагає додаткового навчального часу і створює умови для педагогічної творчості.

Шляхи реалізації концепції освіти для європейського виміру України

1. У зв'язку з актуальністю питання про необхідність оновлення форм та методів шкільної освіти відповідно до вимог часу, нових освітніх стандартів та враховуючи дедалі більш жорсткі вимоги ринку праці, нагальною стає проблема формування активного життєвого самовизначення сучасної молоді людини, її здатності до побудови власної життєвої траєкторії. Для реалізації цього завдання необхідно:

- забезпечити формування поняття європейського виміру за рахунок трансляції основних ідей та цінностей європейського суспільства як необхідного елементу європейської інтеграції;
- озброїти вчителів технологією створення умов для розвитку в особистості ціннісних орієнтацій та вмінь, необхідних для життєдіяльності у сучасному європейському співтоваристві;
- широко впроваджувати нові інтерактивні форми навчання, інформаційні та комунікативні технології.

2. Формування активної життєвої позиції молоді у поєднанні з розумінням спільної європейської належності - одне з найважливіших завдань освіти для європейського виміру України. Реалізація цього завдання можлива за рахунок:

- залучення шкіл до участі у діючих міжнародних навчальних програмах Європейського Союзу та Ради Європи з метою отримання накопиченого на сьогодні досвіду на ниві європейської освіти;
- організації позакласної та позашкільної роботи з учнями для створення атмосфери, що сприятиме розвитку громадянської позиції, причетності до європейських цінностей та європейського громадянства шляхом участі у навчально-виховних програмах: "Ми в Європі", "Україна - європейська держава", "Європейська та світова спадщина", "Я - громадянин Європи", а також у роботі шкільних клубів - "Євроклуб", клуб ЮНЕСКО, дитячих громадських та молодіжних організацій;
- розробки серії ігрових імітаційних проєктів, які б забезпечували формування власного погляду молоді на шляхи майбутньої інтеграції України в Європу, наприклад: "Фінансово-економічна інтеграція України в європейське співтовариство", "Сучасна європейська політика: засади та принципи формування", "Європейське право: історія та сучасність";
- розробки проєктів діяльності шкільного самоврядування з метою залучення учнів до вирішення реальних шкільних проблем і набуття навичок ведення демократичної дискусії та дій в правовому просторі.

3. Впровадження окремого курсу "Європейські студії", варіативних модулів, які можна включати в існуючі предмети, потребує розробки науково-методичного забезпечення: навчальних програм, посібників, методичних матеріалів.

Необхідно створити навчально-методичний центр для забезпечення поетапного впровадження програми та її апробації, тиражування відповідного пакету супровідних документів, виконання консультативного та методичного супроводу реалізації програми на місцях.

Авторський колектив:

Кобернік Сергій Георгійович - доцент кафедри гуманітарних дисциплін Інституту економіки і права "КРОК", кандидат педагогічних наук

Кузьмина Неждана Юріївна - заступник директора Київського ліцею бізнесу, кандидат філософських наук

Овчарук Оксана Василівна - старший науковий співробітник Інституту засобів навчання Академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук

Паращенко Людмила Іванівна - директор Київського ліцею бізнесу, кандидат педагогічних наук

Степанов Фарід Захарович - вчитель історії Київського ліцею бізнесу

Тараненко Ірина Глібівна - старший науковий співробітник Академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук

(Ф.З.Степанов, Л.І.Паращенко)